

# Arnau de Vilanova en la Reforma protestant<sup>1</sup>

Sebastià Giralt

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

sebastia.giralt@uab.cat



Recepció: 31/12/2008

## Resum

Aproximació a la recepció de l'obra religiosa d'Arnau de Vilanova en el món editorial vinculat amb la Reforma protestant, especialment de la mà de Matthias Flacius Illyricus.

**Paraules clau:** Matthias Flacius, Reforma protestant, impremta moderna, Arnau de Vilanova.

## Abstract. *Arnau de Vilanova in the Protestant Reformation*

Approach to the reception of Arnau de Vilanova's religious work in the editorial world related to the Protestant Reformation, specially through Matthias Flacius Illyricus.

**Key words:** Matthias Flacius, Protestant Reformation, modern printing, Arnau de Vilanova.

Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) va ser un autor medieval que va tenir una presència duradora en la impremta i en l'imaginari de l'era moderna. En efecte, l'obra mèdica que li era atribuïda —tant de manera genuïna com espúria— i l'alquímica —apòcrifa en conjunt— van ser divulgades per un gran nombre d'impressions des de les últimes dècades del segle XV fins a les darreries del segle XVIII. Tanmateix, d'aquesta àmplia difusió editorial del corpus arnaldianà, en va quedar al marge la seva abundant i notable producció religiosa, sens dubte a causa de la persecució inquisitorial de què havia estat objecte durant l'edat mitjana i que es va mantenir en els índexs de llibres prohibits elaborats des del segle XVI fins al XVIII<sup>2</sup>. Així doncs, bandejada per les autoritats catòliques, la impressió de l'obra espiritual arnaldiana

1. Aquest estudi s'inscriu en un projecte de recerca entorn de les edicions modernes d'Arnau de Vilanova, per al qual l'Institut d'Estudis Catalans em va atorgar, l'any 2003, la borsa d'estudis «Ramon d'Alòs-Moner». El meu agraïment a Josep Perarnau i a Jaume Mensa pel seu ajut.
2. Sobre la recepció editorial d'Arnau en l'era moderna, vegeu S. GIRALT (2002), *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista*, Manresa (amb un capítol dedicat a la censura inquisitorial); S. GIRALT (2005), «Un alquimista medieval per als temps moderns: les edicions del corpus alquímic atribuït a Arnau de Vilanova en llur context (c. 1477-1754)», a: J. PERARNAU (ed.) (2005), *Actes de la II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, Barcelona, p. 61-128, a més de la bibliografia que se cita en tots dos treballs.

només era possible en l'Europa protestant. I precisament va ser en un dels principals centres editorials de la Reforma on es va publicar l'únic escrit religiós d'Arnau de Vilanova imprès a l'era moderna: la *Interpretatio de visionibus in somniis*<sup>3</sup>, en el marc del *Catalogus testium veritatis* de Matija Vlačić, més conegut pel seu nom llatí, Matthias Flacius Illyricus.

Flacius, originari d'Ístria (1520-1575), va ser un dels teòlegs luterans més influents del seu temps i un polemista ferotge, no solament davant el catolicisme, sinó també davant d'altres protestants més contemporitzadors. La seva actitud intransigent el va portar a una vida errant de ciutat en ciutat, sobretot per Alemanya, com a professor, estudiós i conseller. El *Catalogus*, una de les seves obres més ambicioses, va ser concebut com un extens recull de documents aplegats amb la intenció de demostrar la continuïtat de la veritat evangèlica, des de l'Església primitiva fins a la luterana, per mitjà d'uns testimonis que haurien defensat la doctrina autèntica enfront de la desviació «papista». Els textos —tractats, documents eclesiàstics, poemes i altres escrits, presentats de manera resumida o íntegra— provenien d'edicions anteriors, però també en bona mesura de manuscrits que va buscar, estudiar i editar amb un afany filològic d'inspiració humanista, tot i que en gran part són medievals<sup>4</sup>.

El *Catalogus* es va beneficiar sens dubte de la recerca que, sota la direcció de Flacius i amb el valuós suport de Caspar von Nidbruck (1489-1561), es va emprendre per les biblioteques europees a fi de trobar materials amb els quals es pogués edificar la monumental *Ecclésiastica Historia* —més coneguda amb el títol de les *Centúries de Magdeburg*—, igualment concebuda i impulsada pel teòleg istrià, malgrat que va ser duta a terme per un gran nombre de col·laboradors i malgrat que investigadors actuals han posat en dubte la continuïtat del seu control en el desenvolupament del projecte<sup>5</sup>.

3. La *Interpretatio de visionibus in somniis dominorum Iacobi II et Friderici III* va ser publicada per M. MENÉNDEZ Y PELAYO (1880), *Historia de los heterodoxos españoles*, Madrid, Librería Católica San José, I, p. 720-734, a partir del manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Còdex Casa Reial, 1). En aquesta edició es recullen, a més, les variants del text de Flacius i les cartes de Frederic i Jaume publicades a continuació d'aquest (p. 734-738).
4. Sobre Flacius (també conegut amb el nom de Frankowitz) i el *Catalogus*, vegeu P. POLMANN (1931), «Flacius Illyricus, historien de l'Église», *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 27, p. 27-73; O.K. OLSON (1981), «Matthias Flacius Illyricus, 1520-1575», a: J. RAITT (ed.), *Shapers of Religious Traditions in Germany, Switzerland, and Poland, 1560-1600*, New Haven-Yale, p. 1-17; C. FRANK (1990), *Untersuchungen zum Catalogus testium veritatis des Matthias Flacius Illyricus*, tesi defensada a l'Eberhard-Karls-Universität de Tübingen; T. HAYE (1992), «Der *Catalogus testium veritatis* des Matthias Flacius Illyricus: eine Einführung in der Literatur des Mittelalters?», *Archiv für Reformationsgeschichte* 83, p. 31-83; M. HARTMANN (2001), *Humanismus und Kirchenkritik. Matthias Flacius als Erforscher des Mittelalters*, Stuttgart; O.K. OLSON (2002), *Matthias Flacius and the survival of Luther's reform*, Wiesbaden; G.B. LYON (2003), «Baudouin, Flacius, and the Plan for the Magdeburg Centuries», *Journal of the History of Ideas* 64/2, p. 253-272, a més dels articles «Flacius, Matthias», a: M. ELIADE (ed.) (1987), *The Encyclopedia of Religion*, Nova York; J. HÖFER i K. RAHNER (dir.) (1960), *Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg.
5. Quant a les *Centúries de Magdeburg*, vegeu, a més, R. DIENER (1978), *The Magdeburg centuries: a bibliothecal and historiographical analysis*, tesi presentada a la Harvard Divinity School; E.W. PETERS (ed.) (2007), *Die Magdeburger Centurien*, Dössel.

En un escrit programàtic enviat a Nidbruck, que establia els objectius de l'empresa i les prioritats de recerca, Flacius li demanava buscar «escrits compostos per homes pietosos contra l'Anticrist» (i. e. el papa) i, específicament, obres d'Arnaud de Vilanova<sup>6</sup>. Malgrat que aquest és un dels pocs noms esmentats en aquest encàrrec de recerca, finalment només en sortirà una breu ressenya a les *Centúries*<sup>7</sup>, i encara basada en el *Directorium inquisitorum* de Nicolau Eimeric, una obra també citada en el mateix document tramès a Nidbruck. Sobre les raons d'aquesta paradoxa, tan sols podem especular si va ser la dificultat de trobar manuscrits d'obres prohibides —tot i que, com veurem, sembla que va tenir-ne algunes oportunitats— el fet que els escrits d'Arnaud no complissin les expectatives inicials, o bé la pèrdua del control per part de Flacius sobre l'empresa.

En els seus viatges de recerca, Nidbruck va arribar a Basilea l'any 1552 i va demanar als impressors Johannes Oporinus i Heinrich Petri col·laboració per trobar els textos que interessaven a Flacius. Els nombrosos textos que apareixen dins l'àmbit editorial de Basilea permeten que en aquesta ciutat s'imprimeixin diversos materials particulars fins a la publicació, el 1559, del primer volum de les *Centúries* per part d'Oporinus.

També a Basilea, i de la mà d'Oporinus, apareix el *Catalogus testium veritatis*, l'any 1556. En aquesta primera edició, Flacius fa una presentació de la figura d'Arnaud de Vilanova com un erudit perseguit com a herege pel papa<sup>8</sup>. Cita la *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*, que ell coneix a través de John Bale (1495-1563), escriptor i eclesiàstic protestant anglès, també autor d'obres de controvèrsia contra el catolicisme, i utilitzat sovint com a font en el *Catalogus*<sup>9</sup>. Segons aquesta referència, Bale posseïa una còpia d'aquest escrit arnaldia. Però a l'hora de sintetitzar el pensament espiritual d'Arnaud Flacius, es basa en realitat en la llista de quinze errors que li van ser imputats per la Inquisició, una llista recopilada en el *Directorium* d'Eimeric<sup>10</sup> i reproduïda de manera més fidel dins les *Centúries*

6. *Ad hanc porro rem praeter alios impressos libros hi potissimum quaerendi essent: [...] scripta a pijs hominibus contra Antichristum aut eius abominaciones composita [...]. Hos vero autores nominatim habere cupio: Inquisitiones Nicolai Eimerici impressas [...], Arnoldo de nova villa; denique omnia ea quae quoquo modo vestigia aliqua illorum 7000 piorum monstrare possent...*, annex a una carta de Flacius a Nidbruck datada el 10 de novembre de 1552; V. BIBL (1896), «Der Briefwechsel zwischen Flacius und Nidbruck», *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 17, p. 1-24 (esp. 8-9).

7. *Ecclesiastica historia*, Basilea, Johannes Oporinus, 1560-1574, XIII centúria, cap. V, p. 571.

8. Vegeu l'apèndix II. En parla breument HARTMANN (2001), *Humanismus und Kirchenkritik*, p. 193-194.

9. Segons FRANK (1990), *Untersuchungen...*, p. 222-223, Flacius sol citar Bale a partir del seu *Scriptorium illustrium maioris Brytanniae Catalogus*, Basilea, 1557-1559, malgrat que aquesta obra serà impresa pel mateix Oporinus després del *Catalogus testium veritatis*, mentre Bale es troba encara a Basilea, i cita, al seu torn, el *Catalogus* en una interrelació mútuament enriquidora. El catàleg de Bale recull opinions i escrits d'Arnaud (p. 358-359).

10. *Directorium inquisitorum*, Roma, 1578, II, q. 11, p. 198-199, pel que fa als errors, mentre que les obres condemnades apareixen més endavant (II, q. 28, p. 225). Eimeric va resumir la sentència inquisitorial de Tarragona de 1316, transcrita a F. SANTI (1987), *Arnaud de Vilanova. L'obra espiritual*, València, p. 283-289.

en la notícia abans esmentada, que sembla que és la base de la del *Catalogus*. Al *Catalogus*, no s'hi recullen tots els errors i, mentre alguns hi són repetits de manera quasi literal, uns altres hi apareixen resumits. Flacius els comenta tot donant-los la volta: els suposats errors arnaldians són reivindicats per l'istrià com a crítiques al papat i als «papistes» i com a precedents del protestantisme. D'aquesta manera, segons Flacius, el pas del temps ha evidenciat que, en efecte, el diable ha allunyat amb enganys el conjunt dels cristians de Jesucrist, d'acord amb la denúncia atribuïda a Arnau. En conseqüència, el teòleg protestant també accepta que la majoria dels cristians és duta pel papa a l'infern a través de la falsa doctrina. D'altra banda, la identificació de la fe dels catòlics amb la dels dimonis s'ha d'entendre en el sentit que la doctrina papista es limita a la fe històrica. Igualment, es mostra d'acord amb les crítiques adreçades per Arnau, segons el *Directorium*, a l'estament monàstic, perquè s'allunya de la caritat i es condemna, els teòlegs escolàstics, pel seu error de barrejar filosofia i teologia, a les misses de difunts i al purgatori, així com al dret papal.

En especial, Flacius defensa Arnau de l'acusació dels seus detractors que va condemnar la filosofia globalment<sup>11</sup>, assenyalant que, com a metge, va dedicar-se a la filosofia i a les ciències profanes, però que, enfront dels teòlegs escolàstics, defensava que aquests sabers s'havien de separar de la teologia. Finalment, recorda la persecució inquisitorial dels seus seguidors.

No va ser fins a la segona edició que, entre altres materials nous, va incloure el text íntegre d'un escrit arnaldia, la *Interpretatio de visionibus in somniis*, juntament amb dues cartes de Jaume II i Frederic III sobre els projectes reformistes arnaldians. Va enviar els nous textos a Oporinus, quan la reedició del llibre estava ben avançada en un taller d'Estrasburg, al qual, per excès de feina, l'editor havia cedit el *Catalogus* (Estrasburg, Paulus Machaeropaeus, 1562). Llavors Oporinus va decidir imprimir a la seva impremta els nous materials en un *Appendix* (Basilea, 1562)<sup>12</sup>.

Aquesta primera edició de la *Interpretatio*, publicada sota el títol de *Colloquium Friderici regis et Arnoldi de Villanova*, és, de fet, independent de la notícia que Flacius havia donat d'Arnau en el volum principal. En la notícia preliminar, hi justifica la publicació d'aquest diàleg, que interpreta els somnis dels reis Frederic de Sicília —en boca del qual Arnau posa la primera intervenció— i Jaume d'Aragó, no pas a partir pròpiament de les idees d'Arnau, sinó de la pietat dels dos monarques germans que s'hi reflecteix, atès que, per les seves inquietuds i els seus coneixements religiosos, els considera dels pocs escollits al llarg de tots els temps que no s'han sotmès al diable. Així s'explica perfectament que també hi publiqui tot seguit la carta de Frederic de Sicília i la resposta de Jaume d'Aragó sobre els projectes reformadors d'Arnau. Cal suposar que tots aquests textos provenien d'un mateix

11. *Quod philosophiam in universum damnaverint*, la frase de la sentència de Tarragona que acusava l'*Alia informatio Beguinorum que damnat omnes scientias*, ha estat discutida en la edició d'aquesta obra per J. PERARNAU (Barcelona, 1988, p. 73-75).
12. C. GILLY (1985), *Spanien und der Basler Buchdruck bis 1300. Ein Querschnitt durch die spanische Geistesgeschichte aus der Sicht einer europäischen Buchdruckerstadt*, Basilea-Frankfurt, p. 115-116.

manuscrit. Potser també té la mateixa procedència el text que ve tot seguit, el *Breviloquium de XII oneribus orbis*, anònim però inspirat en la profecia *Vae mundo in centum annis*, que, segons recorda el mateix escrit, és citada per Arnau en el *De mysterio cymbalorum*<sup>13</sup>.

El *Catalogus*, tal com havia estat concebut per Flacius, va ser editat dues vegades en llatí (1554 i 1562) i una altra en versió alemanya (1573), abans de tornar a aparèixer l'any 1597, aquesta volta a Lió, ampliat i profundament reestructurat i reelaborat per part de Simon Goulart, a fi d'adaptar-lo als postulats calvinistes<sup>14</sup>. Aquest nou catàleg va ser reimprès l'any 1608 a Ginebra i va ser publicat en versió neerlandesa el 1633. La *Interpretatio* i les cartes dels reis es mantenen, tant en l'edició llatina —amb lleugeres modificacions—, com en la traducció neerlandesa.

Els textos relacionats amb Arnau impresos per Flacius van ser també aprofitats pel juriconsult i historiador alemany Johann Wolff (1537-1600) per a les seves *Lectiones memorabiles*, publicades dues vegades (1600 i 1671-1672), en la primera de les quals van ser editades a càrrec del mateix autor uns quants mesos abans de morir. En els dos extensos volums de què consta l'obra, Wolff acumula proves i documents per demostrar tant la desviació de l'Església catòlica i la societat respecte del missatge evangèlic, com la consegüent necessitat de la Reforma luterana, amb una motivació i un mètode inspirats per les obres historiogràfiques de Flacius —les *Centuriae* i el *Catalogus*—, que tan sovint li serveixen de font. Després de la presentació dels textos de Flacius, que reproduïx quasi exactament, hi afegeix un paràgraf que encaixa amb el seu interès pel profetisme apocalíptic<sup>15</sup>.

Un cop revisada la seva fortuna editorial, és hora que ens preguntem d'on podria haver sorgit el manuscrit base del text publicat per Flacius i que probablement havia trobat entre la primera i la segona edicions del *Catalogus*, és a dir, entre 1555 i 1562. Consta que Flacius tenia a la seva biblioteca un volum amb escrits atribuïts a Arnau de Vilanova que Nidbruck havia manllevat de l'abadia austríaca de Melk —podem imaginar que ho va fer empès per la petició de Flacius abans citada—, però, en realitat, es tracta d'una miscel·lània alquímica que conté, a més,

13. J. PERARNAU (1988-1989), «El text primitiu del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d'Arnau de Vilanova. En apèndix el seu *Tractatus de tempore adventus Antichristi*», *Arxii de Textos Catalans Antics* 7/8, p. 7-133, l. 947-988.
14. POLMANN (1931), «Flacius Illyricus...», p. 64-65.
15. *Idem conabatur ex prophetiis Danielis et Sibyllarum vaticiniis demonstrare, ac evincere Antichristi adventum, et Ecclesie turbationem et persecutionem futuram esse intra spacium annorum 1300 et 1400, quasi in anno 1376. Super quo edidit librum de speculatione Antichristi. Igitur si quis velit animadvertere, quando Ecclesia persecutiones passa aliquando, ipsa facta sit (viceversa) persecutrix; eo facilius erit computandi ratio. Qui habet aures audiendi, audiat. Casparus Hedio* (I, 564-565). També inclou una biografia d'Arnau més endavant (p. 599), amb dades procedents en part de Flacius. Sobre l'obra de Wolff, vegeu S. SCHMOLINSKY (2005), «Prophetia in der Bibliothek: Die *Lectiones memorabiles* des Johannes Wolff», a: K. BERGDOLT i W. LUDWIG (ed.), *Zukunftsvoraussagen in der Renaissance*. Wiesbaden, p. 89-130; IDEM (2006), «Im Angesicht der Endzeit? Positionen in den *Lectiones memorabiles* des Johannes Wolff (1600)», a: W. BRANDES i F. SCHMIEDER (ed.), *Endzeite: Eschatologie in den monotheistischen Weltreligionen*, Berlín-Nova York, p. 369-417.

escrits anònims, pseudolul·lians i adscrits a d'altres autors, i —d'acord amb la descripció del còdex, avui conservat a la Herzog August Bibliothek de Wolfenbüttel (16.5 Aug. 4<sup>o</sup>)— no hi ha la *Interpretatio*<sup>16</sup>.

Així mateix, ens podem demanar si el text pot provenir del mateix còdex que contenia l'exemplar de la *Confessio Ilerdensis* que, segons hem vist gràcies al mateix Flacius, es trobava en poder de John Bale. Tanmateix, ara com ara, no és possible confirmar-ho. A més a més, no trobem cap rastre ni de la *Interpretatio* ni de la *Confessio* en el manuscrit descrit per Bale procedent del Merton College d'Oxford<sup>17</sup>.

Una altra possibilitat que hem de considerar és un manuscrit que va circular per ambients intel·lectuals propers a Flacius. En efecte, Gilbert Cousin havia entrat en possessió, vers el 1560, d'un còdex que contenia una bona part dels tractats religiosos d'Arnau i del qual va enviar a Conrad Wolfhart o Lycosthenes (1518-1561), padastre de Theodor Zwinger, una descripció precisa que serviria per enriquir més endavant la notícia sobre Arnau inclosa a la *Bibliotheca universalis* de Gesner —publicada originàriament l'any 1545—, en les edicions posteriors dutes a terme per Josias Simmler (1574 i 1583)<sup>18</sup>. Tot i així, la descripció no esmenta la *Interpretatio* entre els títols recollits en el còdex i, per tant, més aviat cal descartar-lo com a manuscrit base per a l'edició de Flacius. Així és que sembla que no tenim cap indici d'on podia provenir el text de Flacius.

De tota manera, el còdex de Cousin fa plausible que, cap a les darreries del segle XVI, hagués existit un projecte seriós d'editar la major part de les seves obres religioses. Al final del quadre sinòptic de l'edició general de les obres mèdiques d'Arnau publicada a Basilea el 1585, l'editor anònim, Theodor Zwinger, hi esmenta una imminent impressió de l'obra espiritual<sup>19</sup>. Un projecte així hauria estat ben possible a partir del manuscrit del seu amic Cousin. Tot i així, uns *Opera* espirituals mai no s'arribarien a portar a terme. De fet, la seriositat d'aquest anunci podria oferir dubtes a la vista del prefaci de la mateixa edició:

16. Sobre aquest manuscrit, vegeu HARTMANN (2001), *Humanismus und Kirchenkritik*, p. 248. La descripció del còdex es troba a O. von HEINEMANN (1900), *Kataloge der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: Die Augusteischen Handschriften*, Wolfenbüttel, 4, p. 196-199. La relació amb Flacius va ser assenyalada per T. GOTTLIEB (1915), *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Osterreichs*, I, Viena, p. 140.
17. R.L. POOLE i M. BATESON (ed.) (1990), *Index Britanniae scriptorum: John Bale's index of British and other writers*, Cambridge-Rochester (NY), p. 33. Els escrits inclosos són els següents: *Gladius iugulans <contra> Thomistas*, *Allocutio christini*, *<Apologia> De versutiis pseudotheologorum*, *De mysterio cymbalorum Ecclesie*, *De consummatione seculi* (primera part i primera versió del *De tempore aduentus Anticristi*), *Prophetia* (per *Philosophia*) *catholica*. Cal dir, amb tot, que la *Confessio* i, de manera desigual, els altres escrits d'aquest còdex es conserven en dos manuscrits de la Bodleian Library d'Oxford: Canon, Misc. lat. 370, i Misc. lat. C 75. Vegeu Jaume MENSA (1994), *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 73.
18. Vegeu l'apèndix III; GILLY (1985), *Espanien...*, p. 513. Les versions anteriors, sense la descripció del còdex, havien aparegut dins Conrad GESNER, *Bibliotheca Universalis*, Zurich, Christophorus Froschoverus, 1545, f. 93; LYCOSTHENES, *Epitome Bibliothecae Gesneri*, Zurich, Christophorus Froschoverus, 1555, f. 18v.-19r.; LYCOSTHENES i JOSIAS SIMMLER, *Appendix Bibliothecae Conradi Gesneri*, Zurich, apud Christophorus Froschoverus, 1555, f. 13r.
19. «Theologica, quae brevi exciduntur», *Opera omnia*, Basilea, Conrad Waldkirch, 1585.

A drecent hem omès els teològics a fi de no semblar que desenterrem un home ja fa temps sospitós d'heretgia —si bé per la resta sembla que excel·lent— i exposar-lo de nou a una severa censura<sup>20</sup>.

Ara bé, no deixa de ser sorprenent aquesta prevenció davant les sospites d'heretgia sobre Arnau per part d'un escriptor protestant com Zwinger —i prohibit ell mateix en els índexs inquisitorials. Probablement, s'ha d'explicar per la por de perjudicar la circulació del volum mèdic en l'Europa que seguia sota l'autoritat de l'Església romana i, per tant, la podem considerar una declaració poc sincera, que no desmenteix la possible intenció de publicar els escrits religiosos arnaldians<sup>21</sup>.

Així doncs, no hi ha dubte que la fama de reformador espiritual perseguit per l'ortodòxia catòlica que conservava Arnau va despertar un innegable interès en alguns sectors del protestantisme dels segles XVI i XVII envers la seva figura i la seva obra, segons es reflecteix en la crida de Flacijs per buscar manuscrits arnaldians i en les impressions de la *Interpretatio de visionibus in somniis*. Tanmateix, la presumible edició frustrada dels seus escrits teològics, així com la seva breu presència en les *Centúries de Magdeburg* o el seu poc protagonisme en la presentació de la *Interpretatio* dins el *Catalogus testium veritatis*, constitueixen un seguit d'indicis que apunten que aquest interès no va arribar a reeixir, per raons que, almenys ara com ara, resten fora del nostre abast.

## APÈNDIXS

### I

Edicions modernes de la *Interpretatio de visionibus in somniis*. Les localitzacions estan basades en els catàlegs en línia referenciats a continuació. Alguns d'aquests catàlegs també proporcionen descripcions que m'han servit de guia, tot i que he comprovat directament la majoria de les edicions en els exemplars de les biblioteques marcades amb un asterisc. La llista de localitzacions no pretén ser exhaustiva, sinó solament recollir-ne algunes que serveixin de referència.

#### *Sigles i catàlegs de biblioteques:*

BAV: Biblioteca Apostolica Vaticana <<http://www.vaticanlibrary.va>>.

BL: British Library, Londres <<http://catalogue.bl.uk>>.

BNE: Biblioteca Nacional de España, Madrid <<http://catalogo.bne.es>>.

BNF: Bibliothèque Nationale de France, París <<http://catalogue.bnf.fr>>.

BSB: Bayerischen Staatsbibliothek, Munic <<http://www.bsb-muenchen.de>>.

HU: Harvard University <<http://lms01.harvard.edu>>.

NLM: National Library of Medicine, Bethesda <<http://locatorplus.gov>>.

20. *Theologica consulto omisimus, ne de haeresi iam olim suspectum virum (alioqui, ut videtur, optimum) refodere et censurae severae denuo obiicere videremur*, ibídem.

21. Vegeu GIRALT (2002), *Arnau de Vilanova...*, p. 49-54 i 62-63; GIRALT (2005), «Un alquimista medieval...», p. 82-83.

UT: University of Texas (Austin) <<http://catalog.lib.utexas.edu>>.  
 WL: Wellcome Library, Londres <<http://library.wellcome.ac.uk>>.

*Catàlegs generals:*

*COPAC University Research Library Catalogue* (Gran Bretanya) <<http://copac.ac.uk>>.

*Istituto Centrale per il Catalogo Unico* (Itàlia) <<http://opac.sbn.it>>.

*Système universitaire de documentation* (França) <<http://www.sudoc.abes.fr>>.

*WorldCat* <<http://www.worldcat.org>>.

1) 1562

Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem pontifici Romano, eiusque erroribus reclamarunt, iam denuo longe quam antea et emendatior et auctior editus... Argentinae 1562.

Última pàgina: Excusum Argentinae apud Paulum Machaeropoeum, sumptibus Ioannis Oporini, anno MDLXII. [= Estrasburg, Paulus Machaeropoeus per a Johannes Oporinus, 1562].

Appendix ad Catalogum testium veritatis qui ante nostra tempora reclamarunt Papae.

In-folio. [12], 586; [12], 58 p.

> *Interpretatio*: p. 1-11, seguida de les cartes de Frederic i Jaume (p. 11-14).

Curador i autor del prefaci: Matthias Flacius Illyricus.

Localització: Staatsbibliothek (Berlín), Sainte Geneviève (París), BAV, BNF, Biblioteca Casanatense (Roma), Houghton (HU)\*.

2) 1597

Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem Pontifici Romano atque papismi erroribus reclamarunt. Postrema hac editione emendatior et duplo auctior reditus, ordine dispositus, in libros xx. tributus, atque ita renovatus...

MDXCVII. Lugduni, ex typographia Antonii Candidi [= Lió, Antonius Candidus, 1597].

4°. 2 vols.: [16], 832, [13] p.; [14], 943, [18] p.

Dedicatòria de S.G.S. al noble Othon Grynradus.

Editor: Simon Goulart.

Prefaci: Matthias Flacius Illyricus.

> *Interpretatio*: p. 742-755, seguida de les cartes de Frederic i Jaume (p. 755-759).

Localització: Divinity School Library (HU)\*, BSB, BNF.

3) 1600

Lectionum memorabilium et reconditarum centenarii XVI...

Lauingae, sumtibus autoris impressit Leonhardus Rheinmichel, Tipographus Palatinus, anno 1600. [= Lauingen, Leonhardus Rheinmichel, 1600].



Editor: Johann Wolff (Iohannes Wolfius).

In-folio. 2 vols.: [36], 1012; [20], 1074, [2] p.

> *Interpretatio*: I, p. 564-573, seguida de les cartes de Frederic i Jaume (p. 573-575).

Localització: BAV, BNE, Sainte Geneviève (París), Universitätsbibliothek Kiel, NLM, Houghton (HU)\*, University of Cambridge.

#### 4) 1608 (*reedició de 1597*)

Catalogus testium veritatis, qui, ante nostram aetatem, Pontificum Romanorum Primatui variisque Papismi superstitionibus, erroribus, ac impiis fraudibus reclamarunt. Nova hac editione emendatior, et prioribus duplo auctior redditus, ordine digestus, et in libros xx. Tributus, studio et cura S.G.S. [i.e. S. Goulart].

Accessit appendix rerum et testimoniorum insignium ab anno 1517 ad annum 1600 ...

[Genevae] In officina Iacobi Stoer, et Iacobi Chouët, MDCVIII [= Ginebra, 1608].

In-folio. [14 p.], 2146 columnes, [26 p.].

Dedicatòria de S.G.S al noble Othon Grynradus.

Editor: Simon Goulart.

Prefaci: Matthias Flacius Illyricus.

> Presentació d' Arnau: c. 1647.

> *Interpretatio*: c. 1733-1746, seguida de les cartes de Frederic i Jaume (c. 1746-1748).

Localització: Houghton (HU)\*, Sainte Geneviève (París), Niedersächsische Staats und Universitätsbibliothek Göttingen.

#### 5) 1666 (*reedició de 1562*)

Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem pontifici romano, et papismi erroribus reclamarunt, pugnantis sententiis scripserunt...

Francofurti, [s. n.], 1666.

Accurata nunc recensione iuxta editionem ipsius auctoris Argentinensem anni 1562.

Curador i autor del prefaci: Matthias Flacius Illyricus.

Nova edició: Johann Conrad Dieterich.

Edició no vista.

Localització: BL, Bodleian Library (Oxford), BNF, Bibliothèque Nationale et Universitaire (Estrasburg), Biblioteca Nazionale Centrale (Florència).

#### 6) 1671 (*reedició de 1600*)

Lectiones memorabiles et reconditae...

Francofurti ad Moenum, Sumptibus Haeredum Henningi Grosii, Anno MDCLXXI [= Frankfurt, per als hereus de Henning Grosse, 1671].

Colofó v. 1: Halberstadii, excusum literis Johannis Erasmi Hynitzsch. Anno Christi MDCLXXI.

In-folio. 2 vols.: [30], 879, [1]; [20], 1127, [5], 20, [140] p.

> *Interpretatio*: p. 565-573, seguida de les cartes de Frederic i Jaume (p. 573-575).  
Localització: Bodleian Library (Oxford), Warburg Institute (Londres)\*, BAV, Sainte Geneviève (París), Biblioteca Nazionale Centrale de Florència, Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele II de Roma.

### 7) 1672

Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem pontificibus Romanis, eorumque erroribus reclamarunt, et pugnantibus sententiis scripserunt. Authore Matth. Flacio Illyrico: accurata vero recensione nunc exhibente, notisque nonnullis, et auctario testimoniorum, ... illustrante Johan. Cunrado Dietherico...

Francofurti, ex officina Zunneriana, anno MDCLXXII [= Frankfurt, Johann David Zunner fill, 1672].

4°. 4 vols.: [16], 856, [60]; [2], XXXVIII, 290, [20]; [2], 80, [8] p.

Curador i autor del prefaci: Matthias Flacius Illyricus.

Nou editor: Johann Conrad Dieterich.

> *Interpretatio*: p. 358-372, seguida de les cartes de Frederic i Jaume (p. 372-376).  
Localització: Christ Church Library (Oxford), University of Cambridge, BNF.

### Traduccions

#### 8) 1573 (*traducció alemanya de l'edició de Flacius*)

Catalogus testium veritatis. Historia der Zeugen, Bekenner und Märterer, so Christum und die evangelische Warheit biss hieher...

Getruckt zu Franckfurt am Mayn, Durch Johannem Schmidt, anno 1573 [= Frankfurt, Johannes Schmidt, 1573].

In-folio. [22], CCCXCIII, [12] f.

Traductor: Conrad Lautenbach.

Edició no vista.

Localització: BNF, BSB, Universiteit Utrecht, Universitätsbibliothek Göttingen, UT (Austin), Concordia Theological Seminary (Fort Wayne).

#### 9) 1633 (*traducció neerlandesa de l'edició de Simon Goulart*)

Catalogus, ofte, Naem-Register der getuygen der waerheit... Het eerste deel, vervatende de X eerste Boecken, meest overgeset door Marcum Boerave...

Tot Hoorn. By Marten Gerbrantsz [i. e. Gerbrantsz]. Boekverkooper inde Keerckstraet, anno 1633 [= Hoorn, Martin Gerbrantsz, 1633].

In-folio. 2 vols.; vol. I: [21], 705 p.; vol. II: 488, 90, [26] p.

Traductor: Marcus Boeraave.

Dedicatòria de Marten Gerbrantz a les autoritats.

Prefacis de Matthias Flacius Illyricus i Beravius.

Dedicatòria de Simon Goulart a Grynradus.

> Presentació d'Arnau: II, p. 299.

> *Interpretatio (T'samenspraecke des Coninks Friderici met Arnaldo de Villanova)*: II, p. 347-356, seguida de les cartes de Frederic i Jaume: II, p. 356-358.

Localització: Divinity School Library (HU)\*, Vrije Universiteit Amsterdam.

## II

Matthias FLACIUS (1556). *Catalogus testium veritatis qui ante nostram aetatem reclamationum Papae*. Basilea: Johannes Oporinus, p. 799-801 (variants: ed. Simon Goulart, Lió, 1597, II, p. 667-668).

Accessible a: KÜHLMANN, W. (2006). *CAMENA* (Universität Heidelberg - Bibliothek der Universität Mannheim)

<[http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/flacius\\_hist.html](http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/flacius_hist.html)>.

Arnoldus de Novavilla<sup>a</sup> Hispanus, vir eximie eruditus, linguarum Hebraicae, Graecae, Arabicae et Latinae, philosophiae et theologiae peritissimus, floruit ante annos 300<sup>b</sup>. Recensetur a Papa eiusque spiritualibus<sup>c</sup> inter haereticos, quod eorum errores reprehendit. Multa admodum scripsit, quorum quaedam adhuc inveniuntur. Baleus habet ipsius scriptum *De spurcitiis pseudoreligiosorum*. Docuit autem quod diabolus totum populum Christianum fecerit aberrare a veritate Iesu Christi. Hanc sententiam non opinor esse falsam. Respexit enim ad tam varios errores, quos Satan miris praestigiis in religionem Christianam innoxit, ut iam paret, postquam detecti sunt. Item, quod fides, quam habent iam Christiani, sit talis, qualis daemonum. Hoc quoque vere dictum est. Nam Papistae docuerunt et adhuc docent, tantum de historica fide, quam certum est etiam diabolos habere, fidem autem fiducia non admittunt, nec unquam hanc doctrinam vel intellexerunt, vel docuerunt. Quod totus populus Christianus ducatur ad infernum: id est, plerique per falsam doctrinam a Papa ad infernum ducantur. Quod omnes claustrales sunt extra charitatem et damnantur. Recte et hic sensit, omnem monasticen esse damnatae vitae genus. Quod omnes falsificent doctrinam Christi. Quod male fecerint theologi, nempe scholastici, miscentes philosophiam theologiae. Quod Missae non sunt celebrandae. Quod pro mortuis non sit sacrificandum. Ex quo apparet eum non tantum Missam, sed etiam purgatorium reprehendisse. Quod in iure Papae, tantum de hominum mandatis et operibus agatur. In quibus articulis plerosque Papae errores taxavit. Tribuuntur ei et alii quidam varii errores: sed per invidiam, ut opinor, monachorum Papistarumque, more usitato. Nam illud est manifestum mendacium, quod philosophiam in universum damnaverit, cum tantopere medicinam et ipsam philosophiae partem, medicus existens praedicaverit, omnibusque scientiis tam ardentem et tam feliciter incubuerit. Sed haud dubie collatione Theologiae, Theologicique finis, philosophiam reprehendit, negans scilicet eam posse veram aeternae salutis viam commostrare, ut sophistae alioqui voluerunt, cum id proprium verbi divini

a. Villanova.

b. 340.

c. mancipiis.

esset: aut certe contendens, eam Theologiae miscendam non esse, sicut alioqui fiebat et adhuc fit a Papistis. Ideo sycophantae alioqui (ut fit) clamitarunt eum universam philosophiam prorsus damnare. Habuit hic doctor non paucos auditores et sectatores, etiam post mortem, praesertim in Hispania, quos papistae Arnoldistas vocaverunt, et tamquam haereticos sunt persecuti atrocissime.

### III

*Bibliotheca instituta et collecta primum a Conrado Gesnero, deinde in epitomen redacta et novorum librorum accessione locupletata, iam vero postremo recognita, et in duplum post priores editiones aucta, per Iosiam Simlerum Tigurinum, Zuric, Apud Christophorum Froshoverum, 1574, p. 68b-69a.*

...Scripsit etiam Arnoldus Novicomensis non pauca theologica, e quibus haec quae sequuntur uno volumine comprehensa manu scripta extant apud Cl. V D. Gilbertum Cognatum: Introductio in librum de semine scripturarum quae est de prophetiis dormientibus sive de dormientium prophetiis, *Allocutio ad fratrem P. de Pogeto de significatione nominis Tetragrammaton tam lingua Latina quam Hebraica et de mysterio Trinitatis, Dialogus de elementis fidei, De Antichristo et consumatione huius mundi* –hic liber damnatus fuit a Bonifacio VIII–, *De mysterio cymbalorum ecclesiae ad priorem et monachos Scalae Dei, De prudentia Christianorum scientiis operam navantium, Epistolae quam plures ad Christianos principes et monachos, Philosophia christiana et arma adversus Antichristum et eius membra ad collegium Romanorum, Apologia et responsio ad versutias Pseudothelogorum et monachorum, Persecutio sive confessio Ilerdensis, Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athera [sic] praedicatorem cum supplicatione facta Burdegalis Summo pontifici Clementi V, Lectura eius super primam Fen. primi, cum multis quaestionibus, extat apud Matthaeum Dresserum.*